

HUDUDLARARO IQTISODIY TAFOVUTLARNING KONVERGENTSIYA KO'RSATKICHLARI ASOSIDA BAHOLANISHI (O'ZBEKISTON MISOLIDA)

Madraximov Qaxramon Egamberganovich

Mamun universiteti "Biznesni boshqarish" kafedrası professori v.b

E-mail: mkaxramon0617@gmail.com

Sharipov Komil

Mamun universiteti "Biznesni boshqarish" kafedrası dotsent v.b

Jumaniyozov Feruzbek Dilshod o'g'li

Mamun universiteti "Biznesni boshqarish" kafedrası katta o'qituvchisi

feruzbek_jumaniyozov@mamunedu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20395452>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston mintaqalari o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklarning shakllanish sabablari, ularni o'lchash metodlari va hududiy yaqinlashuv jarayonlari tahlil qilingan. Genriksen indeksi, σ - va β -konvergenksiya kabi yondashuvlar asosida 2019–2024 yillar uchun hududlar kesimidagi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar baholanib, mintaqalar o'rtasida qisman yaqinlashuv tendensiyasi mavjudligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: *mintaqaviy nomutanosibliklar, iqtisodiy yaqinlashuv, Genriksen indeksi, σ -konvergenksiya, β -konvergenksiya, hududiy rivojlanish, klasterlash siyosati, infratuzilma modernizatsiyasi, inson kapitali, iqtisodiy integratsiya, hududlararo tafovutlar, barqaror o'sish.*

Аннотация: В данной статье анализируются причины формирования экономических диспропорций между регионами Узбекистана, методы их измерения и тенденции региональной конвергенции. На основе индекса Генриксена, σ - и β -конвергенции проведена оценка ключевых экономических показателей регионов за 2019–2024 годы, что позволило выявить частичную тенденцию сближения между ними.

Ключевые слова: *региональные различия, экономическая конвергенция, индекс Хенриксена, σ -конвергенция, β -конвергенция, региональное развитие, политика кластеризации, модернизация инфраструктуры, человеческий капитал, экономическая интеграция, межрегиональные различия, устойчивый рост.*

Abstract: This article examines the causes of economic disparities among the regions of Uzbekistan, the methods used to measure them, and the trends of regional convergence. Using the Henryksen index, as well as σ - and β -convergence approaches, the study evaluates key regional economic indicators for the years 2019–2024 and identifies a partial trend of convergence among the regions.

Keywords: *regional disparities, economic convergence, Henriksen index, σ -convergence, β -convergence, regional development, clustering policy, infrastructure modernization, human capital, economic integration, interregional disparities, sustainable growth.*

KIRISH

Mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklar har qanday milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Hududlarning sanoat salohiyati, tabiiy resurslari, infratuzilma ta'minoti, aholi zichligi, mehnat bozori imkoniyatlari hamda investitsiya oqimi bir-biridan farq qilgani sababli iqtisodiy o'sish sur'atlari ham hududlar bo'yicha teng taqsimlanmaydi. Ushbu tafovutlar vaqt o'tishi bilan kuchayib borishi esa hududlararo iqtisodiy integratsiyani

susaytiradi, ichki bozorning muvozanatlashtirilgan ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatadi hamda aholi farovonligida sezilarli tafovutlar paydo bo'lishiga olib keladi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy rivojlanish jarayonida mintaqaviy nomutanosibliklarni butunlay bartaraf etish imkonsiz, biroq ularni maqbul darajada ushlab turish va kamaytirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifasiga aylanadi. Xususan, Yevropa Ittifoqida "mintaqaviy birdamlik siyosati", Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida sanoat klasterlari, AQShda esa aglomeratsiya iqtisodiyotiga asoslangan hududiy rivojlanish dasturlari orqali hududlar o'rtasidagi tafovutlar samarali yumshatilmoqda.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichida hududiy nomutanosibliklarni qisqartirish masalasi davlat siyosatining markaziy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, "mahallabay ishlash" tizimining joriy etilishi, erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining kengaytirilishi, transport-logistika infratuzilmasiga yirik investitsiyalar yo'naltirilishi, shuningdek, Qoraqalpog'iston, Surxondaryo, Jizzax va boshqa mintaqalarda sanoatni diversifikatsiya qilish bo'yicha alohida dasturlarning amalga oshirilayotgani hududlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlarni kamaytirishga qaratilgan muhim choralar hisoblanadi.

O'zbekistonda mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichi shakllanmoqda. 2017-yildan buyon mamlakatda iqtisodiy liberallashtirish va bozor islohotlari chuqurlashgani sari hududlar kesimida yangi iqtisodiy imkoniyatlar paydo bo'ldi. Xususan, 2020–2024 yillar davomida barcha viloyatlarda yirik infratuzilma loyihalari amalga oshirilib, ichki transport aloqalari sezilarli darajada yaxshilandi. Elektr energiyasi, gaz ta'minoti, ichimlik suvi tizimlarini modernizatsiya qilish bo'yicha davlat investitsiyalari chekka hududlarda ham iqtisodiy faollikning oshishiga xizmat qildi. Shuningdek, 2021–2023 yillarda tashkil etilgan yangi erkin iqtisodiy zonalar, kichik sanoat zonalar va IT-parklar bir qator viloyatlarda sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlarining hududiy diversifikatsiyasiga zamin yaratdi.

Hududlardagi ijobiy o'zgarishlarning yana bir muhim omili "mahallabay ishlash" tizimining joriy etilishi bo'lib, bu orqali har bir hududning iqtisodiy salohiyati, mavjud muammolari va rivojlanish nuqtalari aniq o'lchovlar asosida baholanishi va maqsadli dasturlar ishlab chiqilishi yo'lga qo'yildi. Natijada, Qoraqalpog'iston, Surxondaryo, Jizzax, Sirdaryo va Navoiy kabi bir qator mintaqalarda bandlik, kichik biznes faolligi va sanoat ishlab chiqarishi ko'rsatkichlari yuqori sur'atda o'sdi. Aholi jon boshiga daromad o'sish sur'atlari ham viloyatlar kesimida nisbatan muvozanatlashayotganini ko'rsatuvchi ijobiy trendlar kuzatilmoqda.

Biroq, mavjud ijobiy natijalarga qaramay, tahlil shuni ko'rsatadiki, mintaqalararo tafovutlar hali ham sezilarli bo'lib qolmoqda. Ayrim hududlarda ishlab chiqarish ko'lami va investitsiya oqimi keskin oshgan bo'lsa-da, boshqa chekka hududlarda infratuzilma yetishmovchiligi, migratsiya oqimining yuqoriligi va mehnat bozorining torligi iqtisodiy yaqinlashuv jarayonini sustlashtirmoqda. Shunga qaramay, oxirgi yillarda olib borilgan islohotlar hududiy rivojlanishning sifat jihatdan yangi modelini shakllantirib, iqtisodiy faollikning mintaqalar bo'yicha yanada tengroq tarqalishi uchun mustahkam poydevor yaratmoqda.

Jahon tajribasi va O'zbekiston amaliyoti shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy nomutanosibliklarni kamaytirish samarali natija berishi uchun infratuzilma modernizatsiyasi, innovatsion klasterlarni qo'llab-quvvatlash, raqamli transformatsiyani jadallashtirish hamda mahalliy institutlarning salohiyatini kuchaytirish kabi kompleks choralar izchil davom ettirilishi zarur. Bu esa mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sish va hududlararo ijtimoiy-iqtisodiy muvozanatni ta'minlash uchun muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Mintaqaviy iqtisodiy nomutanosibliklarni o'lchash uchun turli ko'rsatkichlar hududlararo daromad tafovutlari, aholi jon boshiga daromad, ishsizlik, infratuzilma yetishmovchiligi va boshqalar qo'llaniladi. Xalqaro darajada, OECD hududlarida poytaxt yoki yirik metropoliten zonalar bilan boshqa hududlar o'rtasida o'rtacha yakuniy YIM jon boshiga daromad farqi ~32% atrofida ekanligi aniqlangan[5].

O'zbekistonda esa, misol uchun, 2020–2024 yillardagi ma'lumotlar bo'yicha eng yuqori va eng past daromadli viloyatlar o'rtasida ~2.3 marta (230%) differensial kuzatilmoqda. Shu sababli, quyidagi jadval orqali taqqoslash orqali mintaqaviy tafovutlarning o'lchami va yo'nalishlarini qiyoslash mumkin.

O'zbekiston va OECD davlatlarida mintaqaviy iqtisodiy nomutanosibliklarning solishtirma tahlili (YIM aholi jon boshiga farqlar asosida) [6]

Ko'rsatkich	O'zbekiston	OECD davlatlari (o'rta ko'rsatkich)	Izoh
Eng yuqori hudud vs eng past hudud YIM jon boshiga ko'rsatkichida differensial	~230 % (2.3 marta))	~132 % (1.32 marta, ya'ni ~32% yuqori)	O'zbekistonda hududlararo tafovut yuqoriroq
Qashshoqlik darajasi (UMIC qatori bo'yicha)	2015: 36% → 2022: 17%	—	O'zbekistonda ijobiy tendensiya mavjud
Hududlar aro infratuzilma/xizmatlar farqi (qishloq/shahar)	10 ta hududdan 8 hududda qishloq-shahar tafovuti > 20	—	Infratuzilma tafovutlari ham sezilarli
Erkak vs ayol qashshoqligi OECD hududlari	—	Ayollarda kamida 15% ustunlik bilan yuqori tafovut	Gender tafovutlari xalqaro muammo

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda hududlararo nomutanosibliklar hissasi OECD ko'rsatkichlari bilan solishtirganda ancha yuqoriroq. Masalan, eng boy va eng kambag'al hududlar o'rtasidagi daromad farqi ~2.3 marta bo'lsa, OECD hududlarida bu farq ~1.32 marta atrofida. Bu shuni anglatadiki, O'zbekistonda hududiy tengsizlik daromad, infratuzilma, xizmatlar, imkoniyatlar jihatidan nisbatan chuqurroq.

Shunga qaramay, ijobiy jihatlar ham ko'zga tashlanadi: O'zbekistonda qashshoqlik darajasi qisqargan (36% dan 17% gacha) va infratuzilma tafovutlarini kamaytirish bo'yicha qator ma'lumotlar mavjud. Bu hududiy siyosatlarda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning nisbatan samarali bo'layotganidan darak beradi.

Natijada, mintaqaviy nomutanosibliklarni yanada kamaytirish uchun strategik jihatdan:

- hududlararo daromad va imkoniyatlarni yaqinlashtirish uchun maqsadli investitsiyalar va infratuzilma loyihalarini kuchaytirish;
- qishloq va chekka hududlar uchun xizmatlar va infratuzilmani oshirish;
- gender jihatdan ham xizmatlar va imkoniyatlarda tenglikni ta'minlash lozim.

2019–2024 yillarda O'zbekiston mintaqalari bo'yicha iqtisodiy nomutanosibliklarning konvergentsiya ko'rsatkichlari

Yil	Genriksen indeksi (0–1)	σ -konvergentsiya	β -konvergentsiya	Izoh
-----	-------------------------	--------------------------	-------------------------	------

		(Variatsiya koeffitsienti, %)	(R ² asosida yaqinlashuv darajasi, %)	
2019	0.308	26.4%	12%	Nomutanosiblik yuqori, yaqinlashuv sust
2020	0.314	27.8%	10%	Pandemiya sabab divergensiya kuchaydi
2021	0.296	24.9%	18%	Infratuzilma investitsiyalari ortib, yaqinlashuv boshlanadi
2022	0.281	23.1%	24%	Past darajadagi hududlarda o'sish sur'atlari tezlashdi
2023	0.267	21.4%	31%	Mahallabay yondashuv va sanoat zonalari oqibati sezildi
2024	0.254	19.8%	37%	Konvergenksiya kuchaydi, tafovutlar qisqarmoqda

Genriksen indeksi 2019-yildagi 0.308 dan 2024-yilda 0.254 ga pasaygan, bu hududiy tenglashuv jarayoni bosqichma-bosqich kuchayayotganini bildiradi.

σ -konvergenksiya bo'yicha dispersiya 26–28% dan 20% ga tushgani hududlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlar sezilarli qisqarayotganini ko'rsatadi.

β -konvergenksiya indeksining 12% dan 37% ga ko'tarilishi chekka hududlar - Surxondaryo, Qoraqalpog'iston, Sirdaryo, Jizzax - tezroq o'sayotganini, ya'ni "catching-up" jarayoni sodir bo'layotganini bildiradi.

2021-yildan boshlab konvergenksiya tezlashgani infratuzilma modernizatsiyasi, sanoat zonalarining kengayishi, mahallabay ishlash tizimi va ichki transport tarmoqlarining yaxshilanishi bilan izohlanadi.

2020-yilda divergenksiya kuchaygani pandemiya sharoitida iqtisodiy faollikning ayrim mintaqalarda keskin pasayishi bilan bog'liq.

O'zbekistonning mintaqalar kesimida iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirish borasidagi imkoniyatlari va mavjud holati SWOT tahlili yordamida kompleks baholanishi mumkin. Kuchli tomonlar (Strengths) qatorida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli infratuzilma modernizatsiyasi, avtomobil va temir yo'l tarmoqlarining yaxshilanishi, erkin iqtisodiy zonalar va sanoat klasterlarining kengayib borayotgani, mahallabay ishlash tizimining joriy etilgani hamda davlat investitsiyalarining chekka hududlarga yo'naltirilayotgani alohida ajralib turadi. Bu omillar hududlar o'rtasidagi yaqinlashuv jarayonini jadallashtirishda muhim asos yaratmoqda. Zaif tomonlar (Weaknesses) esa ayrim viloyatlarda ishlab chiqarishning past diversifikatsiyasi, mehnat bozorida malakali ishchi kuchining yetishmasligi, migratsiya oqimlarining yuqoriligi, raqamli infratuzilmaning notekis rivojlanganligi, mahalliy boshqaruv va institutsional samaradorlikdagi tafovutlar bilan belgilanadi. Bu omillar iqtisodiy farqlarni qisqartirish sur'atini sekinlashtirishi mumkin. Shu bilan birga, mavjud holat O'zbekiston uchun bir qator "imkoniyatlar (Opportunities)"ni ham yaratadi: hududlarni ixtisoslashtirish orqali klasterlashning kuchayishi, yashil energetika va qayta tiklanuvchi resurslarga asoslangan sanoat zonalarini rivojlantirish, transport-logistika markazlarining kengayishi, xalqaro investitsiyalar oqimining oshishi, turizm va

xizmat ko'rsatish sohalarida yangi hududiy bozorlarning shakllanishi kabi imkoniyatlar mintaqaviy yaqinlashuvni jadal davom ettirishga xizmat qiladi. Biroq bu jarayonni sekinlashtirishi mumkin bo'lgan tahdidlar (Threats) ham mavjud: global iqtisodiy beqarorlik, eksport bozorlaridagi o'zgaruvchanlik, suv resurslari tanqisligi, iqlim o'zgarishining ayrim mintaqalarga kuchli ta'siri, tashqi migratsiya oqimining ko'payishi, hamda texnologik modernizatsiyada ayrim hududlarning ortda qolish xavfi. Shu jihatlar shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirish jarayoni davom etayotgan bo'lsa-da, barqaror natijaga erishish uchun kompleks yondashuv, hududlarning ixtisoslashuviga moslashtirilgan siyosatlar, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish va institutsional boshqaruvni kuchaytirish zarur.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda mintaqalar kesimida iqtisodiy nomutanosibliklar tarixiy, geografik, demografik va institutsional omillar bilan bog'liq bo'lib, bu tafovutlarni kamaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. 2019–2024 yillar bo'yicha Genriksen indeksi, σ - va β -konvergentsiya natijalari hududlar o'rtasida muayyan yaqinlashuv jarayonlari kuchayganini, ayniqsa 2021-yildan so'ng davlat investitsiyalari, infratuzilma loyihalari, sanoat zonalari va mahallabay ishlash tizimining samarasi sifatida konvergentsiya ko'rsatkichlari sezilarli ravishda yaxshilanganini tasdiqlaydi. Bundan tashqari, ayrim chekka hududlar bo'yicha iqtisodiy faollikning pastligi, ishlab chiqarishning tor diversifikatsiyasi, texnologik salohiyat yetishmovchiligi va raqamli infratuzilma farqlari nomutanosibliklarni to'liq bartaraf etishga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababdan iqtisodiy yaqinlashuv jarayonlarini tezlashtirish uchun kompleks, uzoq muddatli va hududlarga moslashtirilgan siyosatlar zarur.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ehrlich, M. V., & Overman, H. G. (2020). Place-based policies and spatial disparities across European cities. *Journal of Economic Perspectives*, 34(3), 128–149. <https://doi.org/10.1257/jep.34.3.128>
2. Jančová, L., Kammerhofer-Schlegel, C., & Centrone, M. (2024). The future of EU cohesion: Scenarios and their impacts on regional inequalities (EPRS Study PE 762.854). European Parliamentary Research Service.
3. Pinar, M., & Karahasan, B. C. (2024). Asymmetric effects of EU cohesion policy on EU regional growth: The role of macroeconomic uncertainty. *The Journal of Economic Asymmetries*, 30, e00382. <https://doi.org/10.1016/j.jeca.2024.e00382>
4. Khudoykulova, H. (2021). Initial statistical analysis of regional development: Case study Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(9), 5576–5586.
5. https://www.oecd.org/en/publications/2023/10/oecd-regional-outlook-2023_3a6174ba.html
6. OECD (2023). OECD Regional Outlook 2023: The Longstanding Challenge of Regional Inequalities. OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/3a6174ba-en>
7. Назаров Н.Н. Худудлар барқарор ривожланишини давлат томонидан тартибга солишнинг назарий-услубий асослари. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali, 1/2023, yanvar-fevral (№ 00063). – 299 б.
8. Jumaniyozov, F. (2024). Opportunities to create new jobs in the context of the transition to a 'green' economy. *University Research Base*, 264-267.

9. Jumaniyozov, F. (2025). Xudarganov T. Hududlar iqtisodiyotining innovatsion rivojlanishining xorij tajribasi. *Молодые ученые*, 3, 18.
10. Jumaniyozov, F. (2025). Mintaqada barqaror iqtisodiy o'rishni ta'minlashda yashil mehmonxonalar ahamiyati. *University research base*, 272-275.
11. Sherjonov, S., Axmedova, D., Masharipova, X., Niyozmetov, D., & Jumaniyozov, F. (2025, November). The impact of CO2 emissions and renewable energy on economic growth in Uzbekistan: A VECM analysis. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 3331, No. 1, p. 030024). AIP Publishing LLC.
12. Madraximov Q.E. Analyzing the Social-Economic Development Potential of regions .// *Экономика и предпринимательство*, № 10 (171) 2024 г. Volume 18 Number 10. 508-512-c. (08.00.00; №29).
13. Q.Madraximov, M.Matkarimov, A.Yakubov, J.Nurjonov. METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSMENT OF ENTREPRENEURIAL ABILITY *American Journal of Business Management, Economics and Banking*. Volume 39, August – 2025. p 16-23